

Observeren, registreren, rapporteren *en* interpreteren

INCLUSIEF EDUCATIEF MATERIAAL ONLINE

Op www.observeerregistreren.nl vind je praktijkvoorbeelden bij de theorie die in dit boek wordt behandeld. De videofragmenten worden gebruikt om de theorie toe te passen en komen uit verschillende beroepsgroepen. In het boek staan opdrachten die met de online omgeving moeten worden uitgevoerd. Op de online omgeving staan ook standaard observatie- en rapportagelijsten die kunnen worden ingevuld en geprint.

Je krijgt toegang tot de online omgeving met behulp van onderstaande unieke code. Met deze code kun je éénmalig een studentenaccount aanmaken.

Petra de Bil

**Observeren, registreren,
rapporteren *en* interpreteren**

Boom

Meer informatie over deze en andere uitgaven vindt u op www.bua.nl.

Copyright: © 2004, 2014 Boom uitgever Amsterdam & Petra de Bil

Omslag: Garage, Kampen

Binnenwerk: Coco Bookmedia, Amersfoort

ISBN: 9789024403332

NUR: 752

1e druk: 2004

2e druk: 2005

3e herziene druk, 2e oplage: 2009

4e druk: 2010

5e herziene druk: 2014

5e herziene druk, 2e oplage: 2014

5e herziene druk, 3e oplage: 2015

5e herziene druk, 4e oplage: 2017

ALLE RECHTEN VOORBEHOUDEN

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische veelevoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

Inhoud

	Inleiding	9
I	Observeren	11
	Praktijkfragment	11
	Opdracht online	11
1.1	Inleiding en definitie	11
1.2	Terminologie rond observaties	13
1.3	Doelstelling van de observatie	15
	Opdracht online	20
2	Waarnemen	23
	Praktijkfragment	23
	Opdracht online	23
2.1	Inleiding	24
2.2	Waarnemen via de zintuigen	24
2.3	Perceptie en selectie	28
2.4	De invloed van het geheugen	30
2.5	Verbaal en non-verbaal gedrag	32
2.6	Gedragsketens	32
	Opdracht online	33
3	Betrouwbaarheid en validiteit	37
	Praktijkfragment	37
	Opdracht online	37
3.1	Inleiding	38
3.2	Objectiviteit en subjectiviteit	38
3.3	Observator-bias	39
3.4	Betrouwbaarheid	41
3.5	Inter- en intra-observatiebetrouwbaarheid	42

3.6	Validiteit	42
	Opdracht online	45
4	Registreren	49
	Praktijkfragment	49
	Opdracht online	49
4.1	Inleiding	50
4.2	Registratiesystemen	50
4.3	Ongestructureerde registratie	51
4.4	Gestructureerde registratie	52
4.5	Kiezen voor een registratiesysteem	53
	Opdracht online	55
5	Observatiesystemen	57
	Praktijkfragment	57
	Opdracht online	57
5.1	Inleiding	58
5.2	Event-sampling en time-sampling	59
5.3	Bestaande observatiesystemen	60
5.4	Zelfgemaakte observatieformulieren	67
	Opdracht online	70
6	Van probleem naar onderzoeksvraag	71
	Praktijkfragment	71
	Opdracht online	71
6.1	Inleiding	72
6.2	Signaleren en controleren	73
6.3	Analyseren	74
6.4	Soorten onderzoeksvragen	75
6.5	Formuleren van onderzoeksvragen	76
6.6	Eenheden, domein, variabelen, waarden en meetniveau	77
6.7	Opstellen van een observatieplan	82
	Opdracht online	88
7	Interpreteren	89
	Praktijkfragment	89
	Opdracht online	89
7.1	Inleiding	90
7.2	Onderscheid tussen observeren en interpreteren	90
7.3	Causaal verband	93

7.4	Transparantie bij het interpreteren	94
7.5	Taalgebruik bij het interpreteren	94
7.6	Interpreteren vanuit referentiekaders	95
	Opdracht online	102
8	Rapporteren	105
	Praktijkfragment	105
	Opdracht online	106
8.1	Inleiding	106
8.2	Soorten rapportage	107
8.3	Taalregisters en stijl	110
8.4	Objectiviteit in rapportage	111
8.5	Vaak gemaakte taalfouten	112
8.6	Rapportageformat	113
	Opdracht online	119
9	Ethische aspecten	121
	Praktijkfragment	121
9.1	Inleiding	121
9.2	Normen en waarden	122
9.3	Wetgeving	124
9.4	Meldcode	126
9.5	Doelstelling van de observatie	127
	Opdracht online	128
10	Herhaling	129
	Praktijkfragment	129
	Opdracht online	129
10.1	Inleiding	130
10.2	Observatievraag en deelvragen	130
10.3	Operationaliseren	132
10.4	Eenheden, domein, variabelen, waarden en meetniveau	133
10.5	Nulmeting	135
10.6	Hoe ga je observeren?	136
10.7	Hoe ga je registreren?	136
10.8	Hoe ga je interpreteren?	137
10.9	Hoe ga je rapporteren?	137
10.10	Betrouwbaarheid en validiteit	138
10.11	Referentiekader	138

10.12	Ethische aspecten	139
	Opdracht online	140
	Gebruikte literatuur	141
	Register	142
	Zelftoets	144
	Verantwoording videofragmenten online omgeving	152
	Situaties op online omgeving	
1.	Vader met baby	
2.	Kind op het MKD	
3.	Bespreking begeleidingsplan	
4.	Moeder met gezinsvoogd	
5.	Handen wassen	
6.	Jongere in behandeltehuis	
7.	Gesprek moeder en dochter	
8.	Voorstel video-hometraining	

Inleiding

Is dit kind thuis veilig? Heeft deze leerling hulp nodig in de omgang met medeleerlingen? Wanneer kan een psychiatrisch cliënt weer zelfstandig wonen? In onderwijs en welzijn zijn observeren, registreren, rapporteren en interpreteren belangrijke basisvaardigheden. Op grond van observaties en interpretaties worden begeleidings- en hulpverleningsplannen opgesteld en bijgesteld. Op grond van rapportages worden beslissingen genomen over het al dan niet doorverwijzen van leerlingen of cliënten naar specialistische hulpverlening. De observaties, registraties, rapportages en interpretaties van leerkrachten en hulpverleners hebben dus verstreckende gevolgen voor leerlingen en cliënten.

Deze basisvaardigheden worden in dit boek stap voor stap uiteengezet en aangeleerd. Het uiteindelijke doel is om te komen tot een zo objectief mogelijke observatie en rapportage, die zowel in eenvoudige als in complexere situaties kunnen worden uitgevoerd. De situaties op de online omgeving worden gebruikt om de theorie toe te passen. Het grote voordeel hiervan is dat er steeds teruggekeken kan worden naar eenzelfde situatie, waardoor duidelijk wordt wat bij een eerste observatie over het hoofd is gezien of foutief werd geïnterpreteerd. De videofragmenten komen uit verschillende beroepspraktijken.

In het eerste hoofdstuk komen de begrippen en definities over observeren aan de orde. Het tweede hoofdstuk gaat over waarnemen. Er wordt uitgelegd welke aspecten invloed hebben op de menselijke observaties. De begrippen betrouwbaarheid en validiteit worden in hoofdstuk 3 uitgelegd. Hoofdstuk 4 behandelt het registreren en in hoofdstuk 5 worden observatiesystemen besproken. Hoofdstuk 6 gaat over de stappen die er gezet moeten worden om van een signalering in de beroepspraktijk tot een geldige onderzoeksvraag en een helder observatieplan te komen. Daarna kan er in hoofdstuk 7 worden

geïnterpreteerd, waarbij er een duidelijk onderscheid gemaakt wordt tussen observeren en interpreteren. Het rapporteren komt in hoofdstuk 8 aan de orde en in hoofdstuk 9 worden de ethische aspecten van het observeren en rapporteren genoemd. In hoofdstuk 10 wordt alles herhaald aan de hand van een observatievraag bij een nieuw fragment. De student kan vervolgens de zelftoets maken; ook dan wordt er naar aanleiding van een videofragment een observatiedoel vastgesteld. Een antwoordmodel is bijgevoegd.

In deze gewijzigde versie zijn in alle hoofdstukken wijzigingen doorgevoerd die te maken hebben met het belang van praktijkgericht onderzoek op de hbo-opleidingen. De tekst sluit nu aan op termen uit het praktijkgericht onderzoek, zodat het boekje tevens gebruikt kan worden bij het observeren als dataverzamelmethode. Daarnaast is de tekst actueel gemaakt door gebruik te maken van de huidige benamingen voor opleidingen en werkvelden. De praktische toepasbaarheid is vergroot door actuele rapportageformats toe te voegen. Fouten en slordigheden uit de vorige versies zijn hersteld.

Het boek is geschreven voor studenten van hbo-opleidingen in de clusters onderwijs en welzijn. Hieronder vallen onder andere de opleidingen Social Work, Pabo, hbo-pedagogiek en hbo-psychologie. Degenen die observeren, worden in dit boek leerkrachten, hulpverleners of begeleiders genoemd. Degenen die geobserveerd worden, krijgen de aanduiding leerlingen, cliënten of bewoners.

Petra de Bil, Middelburg, 2014

I Observeren

Praktijkfragment

Tijdens de wekelijkse teambespreking van de jeugdpsychiatrische kliniek Heideveld wordt de medicatie van bewoner Raya besproken. Begeleider Rolf is van mening dat de dosering van de medicatie verhoogd moet worden. ‘Ik heb haar geobserveerd en vind dat ze nog steeds behoorlijk depressief is.’ Zijn collega Harriët is het niet met hem eens. ‘Haar grondstemming is een stuk vrolijker. In mijn diensten zag ik trouwens ook een hoop bijwerkingen van die medicatie. Verhogen is dus absoluut niet aan de orde.’

Teamleider Thera merkt op dat het te vroeg is om een teambesluit te nemen. ‘Laten we Raya allemaal eens goed observeren, dan komen we hier volgende week op terug.’

OPDRACHT ONLINE

Bekijk op de online omgeving situatie 1: ‘Vader met baby’. Observeer deze situatie en maak hiervan aantekeningen. Vergelijk deze aantekeningen met je medestudenten. Later in dit hoofdstuk wordt op deze opdracht teruggekomen.

1.1 Inleiding en definitie

Uit het praktijkfragment aan het begin van dit hoofdstuk zou je kunnen opmaken dat niet iedereen eenzelfde definitie van observeren hanteert. Als een begeleider zegt dat hij heeft geobserveerd dat Raya nog steeds depressief is, wat bedoelt hij dan met *geobserveerd*? Het is niet duidelijk hoe hij dit heeft

geobserveerd en ook niet wanneer hij dit heeft gedaan en hoe lang. Welke gedragingen rangschikt hij trouwens onder *depressief*? Als studenten de aantekeningen van de eerste observatieopdracht naast elkaar leggen, zullen ze waarschijnlijk ook grote verschillen zien. Ook al volg je allemaal dezelfde opleiding en observeer je allemaal dezelfde situatie, dan nog kunnen er toch heel verschillende aantekeningen ontstaan. De bedoeling van dit boek is om stap voor stap de vaardigheid observeren zodanig te leren beheersen dat aan het eind van het boek eenzelfde observatieopdracht meer gelijke aantekeningen laat zien.

In dit boek gaat het over observeren als belangrijke basisvaardigheid in het onderwijs en sociaalagogisch domein. Voor de term observeren bestaan verschillende definities. In het woordenboek wordt het observeren beperkt tot 'gadeslaan, waarnemen'. Waarnemen is een continu proces: we nemen voortdurend waar met behulp van onze zintuigen. In de beroepspraktijk gebeurt dit waarnemen echter bewust en doelgericht. Ook wordt er wat toegevoegd aan deze waarnemingen: er worden verbanden gelegd en conclusies getrokken. Kortom: er wordt geïnterpreteerd. Om dit te kunnen en te mogen doen, zul je hierover verantwoording moeten afleggen. Jouw proces van waarnemen tot concluderen zal inzichtelijk moeten worden gemaakt. Alle obstakels en valkuilen die je daarbij kunt tegenkomen, worden in dit boek besproken. De volgende definitie van observeren wordt daarbij gebruikt:

Observeren is bewust en doelgericht waarnemen

Bewust observeren heeft te maken met het bewust gebruikmaken van je zintuigen. Je bent je daarbij ook bewust van de beperkingen van deze zintuigen en van de invloed van je eigen persoon. Dit komt in hoofdstuk 2 aan de orde. Doelgericht wil zeggen dat de observatie een duidelijk omschreven doel dient, waarbij is afgesproken hoe dat doel te bereiken is. De observatiesystemen die in hoofdstuk 5 worden besproken, zijn hierbij een hulpmiddel. In de volgende paragraaf volgen definities van de meest gebruikte termen bij observeren. In de laatste paragraaf wordt ingegaan op de doelstelling van de observatie. Een sleutelbegrip bij het observeren dat onder de noemer *onderzoeksvraag* valt, komt uitgebreid aan de orde in hoofdstuk 6.

1.2 Terminologie rond observaties

Om spraakverwarring zoals in het praktijkfragment te voorkomen, zul je altijd moeten aangeven over welk soort observatie je praat. De termen die te maken hebben met observeren, worden hieronder benoemd.

Gedragsobservatie

In dit boek beperken we ons tot observatie van gedrag van mensen. Andere observaties, zoals het observeren van groeistadia van planten of het paargedrag van de amoëbe, worden buiten beschouwing gelaten. Menselijk gedrag is complex, omdat er zo veel gedragingen tegelijk zijn te observeren. Een leerling of cliënt loopt, praat en trekt hierbij een bepaald gezicht.

Observator en observant

Degene die observeert (in dit boek een leerkracht of hulpverlener), wordt de *observator* genoemd. Degene die geobserveerd wordt (in dit boek een leerling of cliënt), wordt de *observant* genoemd.

Niet-systematische observatie

In het dagelijkse leven nemen we voortdurend waar. Je observeert bijvoorbeeld bezoekers op een verjaardag of mensen die je langs een terras voorbij ziet komen. In de beroepspraktijk spreken we van dagelijkse observaties als we het hebben over al die gedragingen en gebeurtenissen die we tijdens het werk zien. Deze dagelijkse observaties zijn *niet-systematisch*. Bij dagelijkse observaties is er niets speciaals afgesproken over waarop gelet gaat worden en er zijn geen observatieformulieren gemaakt. Er zijn geen observatiedoelen of observatievragen geformuleerd. Een voorbeeld van dagelijkse observatie is de opmerking van een woonbegeleider in een behandeltehuis voor kinderen dat er steeds vaker kinderen van tafel lopen bij het avondeten. Een ander voorbeeld van dagelijkse observatie is de opmerking van een leerkracht dat de ouders steeds langer in de klas blijven bij het wegbrengen van de kinderen naar school en dat er steeds meer kinderen met moeite afscheid nemen. Bij dit soort dagelijkse observaties staat dus de beleving van de observator centraal en daarmee is deze observatie tamelijk subjectief. Of de waarneming ook feitelijk waar is, weet je niet. Toch vallen deze observaties onder de genoemde definitie van observeren, omdat het in de beroepspraktijk is en je de observa-

ties zult bespreken met collega's. Misschien dat er na overleg besloten wordt tot een systematische observatie, waarbij er wel een observatiedoel wordt geformuleerd.

Systematische observatie

Systematische observatie is bewust en doelgericht waarnemen, waarbij duidelijk is gemaakt wie er geobserveerd gaat worden, *waarom, wanneer, hoe lang* en *op welke gedragingen* gelet gaat worden. Er is een observatiedoel, er zijn observatievragen geformuleerd, er is bepaald op welke manier er geobserveerd gaat worden en welke observatieformulieren gebruikt worden (bestaand of zelfgemaakt). Deze gegevens worden vervolgens in een bepaald systeem gezet, waarbij er geturfd of gemeten kan worden. Een voorbeeld van systematische observatie is het turven van het aantal keren dat een jongetje met ADHD-problematiek van tafel loopt bij het avondeten.

Participerende observatie

De meeste observaties zijn *participerend*: dat wil zeggen dat de observator deelneemt aan de situatie die hij observeert. Dit *deelnemen* kan verschillende vormen aannemen; een leerkracht observeert een kind in de klas terwijl hij zelf niet dezelfde activiteit doet als deze leerling, maar zich wel in dezelfde situatie (de klas) bevindt. Een pedagogisch medewerker observeert het spelgedrag van kinderen in een kinderdagverblijf of behandeltehuis, terwijl hij zelf meedoet aan deze spelletjes. Het zal duidelijk zijn dat de observator in het laatste geval invloed kan uitoefenen op de gedragingen van de kinderen die hij observeert. Dit is tegelijkertijd een beperking van participerende observatie waarbij je ook zelf actief meedoet aan de geobserveerde activiteiten.

Bij participerende observatie kan de onderzoekersrol (observatorrol) *verhuld* of *niet-verhuld* zijn. Bij een verhulde onderzoekersrol weten de leerlingen of cliënten niet dat de observator gericht aan het observeren is. Bij een niet-verhulde onderzoekersrol weten de leerlingen of cliënten wel dat de observator gericht aan het observeren is. Een voorbeeld van een niet-verhulde participerende observatie is een hulpverlener die een gezin begeleidt en 's avonds mee komt eten. Tegen de ouders en kinderen is verteld dat hij komt kijken hoe het er in het gezin aan toe gaat tijdens het eten. De ouders en kinderen weten dus dat hij komt observeren (onderzoekersrol is niet-verhuld) en hij is aanwezig bij de geobserveerde situatie (observatie is participerend).

Niet-participerende observatie

Bij niet-participerende observatie neemt de observator zelf *niet* deel aan de situatie die hij observeert. Dit is het geval als een observator via een filmopname observeert of als een observator van een afstand een situatie observeert waarbij de observanten niet weten dat hij observeert. Bij een niet-participerende observatie is de observatorrol dus meestal verhuuld.

Zelfobservatie

Bij zelfobservatie vallen de persoon van de observator en de observant samen. Zoals iedere observator enige afstand tot de te observeren objecten moet nemen om goed te kunnen waarnemen, zul je bij zelfobservatie in staat moeten zijn om jezelf van een afstand te bekijken. Dit wordt ook wel een *helikopter-view* genoemd. Als hulpverlener zul je je eigen handelen en je eigen gedrag regelmatig onder de loep nemen. Na een dag werken zul je verschillende situaties in gedachten nog eens langs laten komen, waarbij je naar jezelf kijkt en nagaat waarom je op een bepaalde manier reageerde en wat dat voor gevolgen had. Daarnaast wordt zelfobservatie gebruikt door leerlingen of cliënten te vragen naar bepaalde gedragingen, gedachten of gevoelens van zichzelf. Allelei psychologische tests maken hiervan ook gebruik. Om na te gaan of iemand zich depressief, psychotisch dan wel zelfverzekerd voelt, worden schriftelijk vragen gesteld waarop de leerling of cliënt zelf het antwoord geeft. Dit geeft direct de beperking aan van zelfobservatie, want je zult moeten afgaan op het oordeel van de leerling of cliënt zelf en op zijn vermogen tot zelfreflectie. Er zijn doelgroepen waarbij het vermogen tot zelfreflectie (tijdelijk) beperkt is, zoals bij mensen met een verstandelijke beperking of bewoners van een psychiatrische instelling. Het afgaan op het eigen oordeel van een persoon is altijd minder betrouwbaar. Hoe iemand zichzelf of zijn handelingen ziet, komt niet altijd overeen met hoe anderen hem en zijn handelingen zien. De zelfobservaties van een hulpverlener zullen immers ook niet overeenkomen met de observaties die zijn collega's van hem hebben!

1.3 Doelstelling van de observatie

Wanneer je een groep studenten zonder concrete doelstelling een situatie laat observeren, zul je zeer uiteenlopende resultaten zien. De een let op de omge-

ving waarin de situatie zich afspeelt, de ander let op de groepsleider en weer een ander let op de cliënt. Er zijn mensen die zich alleen richten op wat er gezegd wordt, terwijl anderen meer op non-verbale gedragingen afgaan.

Observeren is bewust en doelgericht waarnemen, dit doelgerichte zal dus omschreven moeten zijn. Je stelt jezelf daarbij achtereenvolgens de volgende vragen.

A Wat is het doel van de observatie?

Het doel moet van tevoren voor iedere observator duidelijk zijn. Duidelijk betekent hier ook *eenduidig*: voor slechts één uitleg vatbaar. Er is daarbij een verschil tussen een doelstelling *van* de observatie en een doelstelling *in* de observatie. In het praktijkfragment is het uiteindelijke doel *van* de observatie: ‘nagaan of de dosering van de medicatie van Raya bijgesteld moet worden’. Het doel *in* de observatie is: ‘Welke werkingen en bijwerkingen van de medicatie zijn waarneembaar bij Raya?’

Het doel *in* de observatie wordt ook wel omschreven als de *observatievraag* of de *onderzoeksvraag*. Hier wordt in hoofdstuk 6 nader op ingegaan. Mogelijke doelstellingen *van* observaties zijn:

- nagaan of een leerling genoeg kenmerken van ADHD vertoont om een specialist te raadplegen
- nagaan of er sprake is van sociale uitsluiting in een brugklas
- nagaan op welke manier een woede-uitbarsting bij een jongere in een behandeltehuis te voorkomen is
- nagaan of een cliënt uit een psychiatrische instelling met ontslag kan
- nagaan hoe groot het risico op recidive is bij een gedetineerde

De doelstelling van een observatie is dus nog *geen* vraag. Vragen worden pas geformuleerd bij het doel *in* de observatie.

B Wat zijn de observatievragen?

Het doel *in* de observatie is een observatievraag. Een concrete observatievraag is ook weer *eenduidig* en eindigt met een vraagteken. Meestal is een observatievraag om te zetten in een aantal vragen, ook wel deelvragen genoemd. Je hebt dan een centrale observatievraag, en deze centrale observatievraag rafel je uiteen in deelvragen. Elke deelvraag geeft voor een deel antwoord op de centrale observatievraag. Wanneer je het observeren gebruikt als dataverza-

melingsmethode in een onderzoek, noem je de observatievraag een *onderzoeksvraag*.

Hoe kun je nagaan of de dosering van de medicatie bijgesteld moet worden? Ten eerste door na te gaan in hoeverre de medicatie werkt (vermindering depressieve gevoelens) en ten tweede door na te gaan in hoeverre er sprake is van ongewenste bijwerkingen.

De centrale observatievraag is:

Welke werkingen van de medicatie zijn waarneembaar bij Raya?

De deelvragen zijn:

1. Welke positieve werkingen van de medicatie zijn waarneembaar bij Raya?
2. Welke negatieve bijwerkingen van de medicatie zijn waarneembaar bij Raya?

C Wat is het te observeren kenmerk?

Het kenmerk dat je gaat observeren, staat *altijd* in de observatievraag. Soms zijn er meerdere kenmerken die geobserveerd worden. In dit geval is het te observeren kenmerk: *werkingen van de medicatie*.

Soms is een te observeren kenmerk erg groot. Je splitst dat dan eerst op in *dimensies*. Voorbeelden hiervan:

Kenmerk	Dimensies
Werking medicatie	<ul style="list-style-type: none"> • Positieve werking • Negatieve bijwerking
Kindermishandeling	<ul style="list-style-type: none"> • Fysieke mishandeling • Psychische mishandeling • Verwaarlozing
Communicatie	<ul style="list-style-type: none"> • Verbale communicatie • Non-verbale communicatie
Pesten	<ul style="list-style-type: none"> • Fysiek pesten • Verbaal pesten • Sociale uitsluiting
ADHD	<ul style="list-style-type: none"> • Aandachtsproblemen • Hyperactiviteit • Impulsiviteit

D Welke gedragingen worden geobserveerd?

De te observeren dimensies ga je vervolgens uiteenzetten in concrete gedragingen. Dit proces heet *operationaliseren*. Dit is altijd lastiger dan het lijkt, maar wel heel belangrijk! Iedere hulpverlener heeft wel ideeën bij depressieve gedragingen, maar deze zullen niet altijd overeenkomen. De een kan naar Raya kijken en in het logboek noteren dat zij vandaag lekker rustig was, terwijl de ander alarm zal slaan met de opmerking dat Raya wel erg apathisch en wellicht suïcidaal lijkt. Met elkaar moet het team tot overeenstemming komen over wat tot de depressieve gedragingen behoort. Het gebruikmaken van vakliteratuur kan helpen om tot een duidelijke definitie van depressie te komen en tot een duidelijke afbakening van depressief gedrag. Eerst moet dan voor iedereen duidelijk zijn wat gedrag is. Vaak worden interpretaties en belevingen ook als gedragingen gezien. Bij de term depressieve gedragingen zullen waarschijnlijk gedragingen als somber zijn, veel slapen, nergens zin in hebben en zich terugtrekken worden genoemd. Dit zijn echter niet allemaal gedragingen! Veel slapen is gedrag. Nergens zin in hebben is een beleving en een interpretatie. Zich terugtrekken is gedrag, maar deze term is nog niet concreet en dus ook niet concreet observeerbaar. Elk gedrag zal uiteengevraagd moeten worden tot zichtbare en meetbare gedragingen.

In het geval van Raya zijn de te meten dimensies ‘positieve werkingen van de medicatie’ en ‘negatieve bijwerkingen van de medicatie’. Uit de bijsluiters van de medicatie kunnen deze kenmerken geoperationaliseerd worden. De werkingen en mogelijke bijwerkingen van de medicatie die genoemd worden, moeten vervolgens worden omgezet in concreet observeerbare gedragingen. Er kunnen ook werkingen en mogelijke bijwerkingen bij staan die het team niet kan observeren. Stel dat als mogelijke bijwerking wordt genoemd ‘slaperigheid’. Dit kan worden omgezet in het concreet observeerbare gedrag ‘aantal uren slaap’. Een andere mogelijke bijwerking is ‘apathisch gedrag’. Dit kan worden omgezet in de concreet observeerbare gedragingen ‘contacten met medebewoners’ en ‘meedoen aan activiteiten’. De volgende gedragingen kan het team concreet gaan observeren:

- Hoeveel tijd en welke tijden brengt Raya alleen door op haar kamer?
- Hoe laat gaat Raya slapen en hoe laat wordt zij wakker?
- Hoe vaak heeft zij contact met medebewoners (met wie, hoe laat, wat)?
- Aan welke activiteiten doet Raya mee en aan welke niet?

Er zijn altijd minder concrete gedragingen dan we denken. De meeste gedragingen zijn niet concreet, eenduidig en meetbaar genoeg. Zelfs bij de genoemde voorbeelden komen we nog in de problemen, want hoe laat Raya gaat slapen is alleen via zelfobservatie na te gaan. De daadwerkelijke hoeveelheid slaap die zij in een nacht haalt, is zelfs voor haar moeilijk te achterhalen.

E Is er een nulmeting?

Zodra je wilt nagaan of er veranderingen zijn in gedrag zul je moeten weten wat de beginsituatie was. Deze beginsituatie wordt ook wel *nulmeting* genoemd. Deze nulmeting is echter vaak niet meer mogelijk. Er zijn de leerkracht of hulpverlener al bepaalde gedragingen opgevallen die hij systematisch wil gaan observeren, maar de beginsituatie is niet meer meetbaar in kaart te brengen. Dit probleem geeft meteen aan waarom het goed is om vaker standaard gebruik te maken van systematische observaties. Als van iedere bewoner bekend is wat de eetgewoonten zijn, zal een verandering in dit eetpatroon eerder opvallen en beter in kaart te brengen zijn. Als van Raya bijvoorbeeld bekend is dat zij 's morgens vier boterhammen eet en tussen de middag alleen een banaan, is beter na te gaan of zij minder eetlust heeft door medicijngebruik dan wanneer haar eetgewoonten niet bekend zijn. Het niet-eten tussen de middag kan dan opgevat worden als minder eetlust hebben, terwijl dit voor Raya niet afwijkend is. Aan het standaard bijhouden van allerlei gegevens kleven echter allerlei praktische bezwaren. Er wordt al zo veel genoteerd, omschreven en in rapporten opgesteld, dat veel leerkrachten en hulpverleners het gevoel hebben te veel tijd kwijt te zijn met deze administratieve taken.

Als er geen nulmeting bekend is, kun je proberen deze alsnog vast te stellen. In het voorbeeld van Raya kunnen de begeleiders met elkaar vaststellen wat de eetgewoonten, de contacten en de deelname aan activiteiten van Raya waren voor er sprake was van medicijngebruik.

F Hoe brengen we de observatie in kaart?

Om te voorkomen dat iedereen op eigen wijze observaties gaat vastleggen, is het goed om hier een formulier voor te gebruiken. Er zijn bestaande registratie- en observatiesystemen (zie hoofdstuk 4 en 5), maar vaak zul je er zelf een moeten ontwerpen vanwege het specifieke karakter van een observatie. De concrete gedragingen die uit de vraagstellingen voortvloeien, worden op zo'n

formulier gezet. Voor iedere observator moet duidelijk zijn hoe de gedragingen in kaart worden gebracht, bijvoorbeeld door turven.

G Welke taal gebruiken we?

Naast eenduidigheid van doelstelling, observatievragen en concrete gedragingen is ook eenduidigheid van taal belangrijk. Iedereen kent immers aan woorden een eigen betekenis en gevoelswaarde toe. Als het gaat om frequentie zijn woorden als *soms*, *weinig* en *vaak* verschillend te interpreteren. Spreek af wat deze woorden voor jullie betekenen en zet deze betekenis onder aan het observatieformulier. Als het gaat om intensiteit zijn woorden als *erg*, *ernstig* en *zorgelijk* ook multi-interpretabel. Gebruik deze woorden niet, of zet deze woorden om in concrete gedragingen die je kunt tellen per minuut of in absolute aantallen.

Over het taalgebruik bij het registreren en rapporteren van observaties wordt in de hoofdstukken 4, 6, 7 en 8 het nodige gezegd.

OPDRACHT ONLINE

Bekijk nogmaals situatie 1: ‘Vader met baby’ op de online omgeving.

De doelstelling van de observatie is:

Weten of vader extra hulp nodig heeft in het omgaan met zijn kind.

De centrale observatievraag (doelstelling in de observatie) is:

Op welke wijze verloopt de interactie tussen vader en kind?

De deelvragen zijn:

1. Wat doet de vader?
2. Wat doet de baby?

Bepaal eerst zelf welk kenmerk je gaat meten (staat in de observatievraag) en met welke concrete gedragingen je dit kenmerk kunt observeren. Bepaal vervolgens hoe je deze gedragingen gaat scoren.

Je kunt observatieformulier 1 online invullen of printen.

Observatie 1

Te gebruiken bij situatie 1: 'Vader met baby'.

De doelstelling *van* de observatie is:

Weten of vader extra hulp nodig heeft in het omgaan met zijn kind.

De centrale observatievraag (doelstelling *in* de observatie) is:

Op welke wijze verloopt de interactie tussen vader en kind?

De deelvragen zijn:

1. Wat doet de vader?
2. Wat doet de baby?

Het te observeren kenmerk is:

Interactie (tussen vader en baby).

Concrete gedragingen:

- vader praat tegen de baby
- vader lacht hardop tegen de baby
- vader glimlacht naar de baby
- vader kijkt naar de baby
- vader draait hoofd weg van de baby
- vader pakt de baby op
- vader knuffelt de baby
- baby kijkt naar vader
- baby volgt vader met hoofd
- baby draait hoofd weg van vader
- baby lacht naar vader
- baby maakt geluidjes naar vader
- baby huilt
- baby houdt vader vast

Gedragingen	Vader	Baby